

УДК 781.7(477):008

DOI 10.32461/2226-3209.1.2026.356295

Цитування:

Афоніна О. С. Українська пісня в системі культурних і мистецьких кодів. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2026. № 1. С. 279–284.

Афоніна Олена Сталівна,
доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-1627-6362>
oaфоніна@dakkkim.edu.ua

Afonina O. (2026). Ukrainian Song in the System of Cultural and Artistic Codes. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal, 1, 279–284 [in Ukrainian].

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРНИХ І МИСТЕЦЬКИХ КОДІВ

Мета статті полягає у вивченні специфіки кодів культури і музичних кодів на прикладі жанру пісні. **Методологія дослідження** поєднує загальні методи з методами культурологічного і музикознавчого аналізу. **Наукова новизна** роботи полягає у вивченні специфіки кодів культури і музичних кодів на прикладі пісенного жанру. Код культури визначений як інформація, що міститься у загальновідомих і загальноприйнятих жанрах пісні. Музичний код є різновидом мистецького коду із набором засобів музичної виразності, що розкриває зміст пісні. **Висновки.** Календарно-обрядові пісні презентовані як первинний код культури через ритуал, циклічність часу, колективність. Музичні коди у цих піснях мають стійку формульність, повтори, модальність. У колисковій «Ой ходить сон коло вікон» (К. Цісик) культурний код жанру індивідуалізується, музичні коди спрямовані на передачу тиші й плавності. Жартівлива пісня «Ой на горі два дубки» (Р. Кириченко) продовжують традицію розкриття обрядових кодів з музичною специфікою руху, гри, повтору з гумористичною функцією. Сучасні пісні («Злива», «Троянди», «Пазли») дозволяють розкрити особливості кодів культури, але із трансформацією в масову культуру. Архетипи кохання, єдності, переживання розкриваються новими музичними кодами (аранжування, ритм, тембр). Розглянуті твори, попри жанрову, стилістичну та часову відмінність, демонструють спільний механізм функціонування пісні як коду культури, в якому сталі смисли (обряд, любов, єдність, переживання) передаються через змінні музичні коди, адаптовані до конкретного історичного й художнього контексту.

Ключові слова: пісня, українська пісня, коди культури, мистецькі коди, музичні коди, засоби музичної виразності, інтерпретація, жанри пісень.

Afonina Olena, Doctor in Art Studies, Professor of the Department of Musical Arts, National Academy of Culture and Arts Management

Ukrainian Song in the System of Cultural and Artistic Codes

The purpose of the article is to examine the specificity of cultural codes and musical codes through the example of the song genre. **The research methodology** combines general scientific methods with approaches of cultural studies and musicological analysis. **The scientific novelty of the study** lies in exploring the specificity of cultural and musical codes using the song genre as a case study. A **cultural code** is defined as information embedded in well-known and commonly accepted song genres. A **musical code** is understood as a type of artistic code that comprises a set of means of musical expression revealing the content of a song. **Conclusions.** Calendar-ritual songs are presented as a primary cultural code through ritual, cyclic time, and collectivity. The musical codes in these songs are characterised by stable formulaic patterns, repetition, and modality. In the lullaby “*Oi khodyt son kolo vikon*” (performed by K. Tsysyk), the cultural code of the genre is individualised, while the musical codes are oriented toward conveying calmness and smoothness. The humorous song “*Oi na hori dva dubky*” (performed by R. Kyrychenko) continues the tradition of revealing ritual codes through musical features of movement, play, and repetition with a humorous function. Contemporary songs (“*Zlyva*”, “*Troiandy*”, “*Pazly*”) make it possible to reveal the features of cultural codes, though transformed within mass culture. Archetypes of love, unity, and emotional experience are expressed through new musical codes (arrangement, rhythm, timbre). Despite their genre, stylistic, and temporal differences, the works under consideration demonstrate a common mechanism of song functioning as a cultural code, in which stable meanings (ritual, love, unity, emotional experience) are transmitted through variable musical codes adapted to specific historical and artistic contexts.

Keywords: song, Ukrainian song, cultural codes, artistic codes, musical codes, means of musical expression, interpretation, song genres.

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності вивчення української пісні у кількох взаємопов'язаних аспектах: збереження культурної пам'яті й осмислення національної культурної ідентичності. Жанр пісні, зокрема української, є одним із найстійкіших носіїв колективної пам'яті із традиціями, ціннісними і символічними смислами, як кодами культури і мистецтва.

Крім того, у сучасній гуманітаристиці все частіше стає актуальним звернення до міждисциплінарних підходів, зокрема поєднання культурології та музикознавства. Дослідження пісні крізь призму мистецьких кодів і засобів музичної виразності дозволяє розкрити механізми формування художнього змісту та семантики музичного твору. Попри значну кількість праць, присвячених українській пісенній традиції, проблема системного осмислення взаємодії культурних і мистецьких кодів у жанрі пісні залишається недостатньо розробленою, що зумовлює наукову новизну й практичну значущість дослідження.

Актуальність роботи визначається потребою комплексного осмислення української пісні в її унікальності, музичній мові, що є інформаційним засобом з кодуванням національних смислів і духовних цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед класичних праць з української народної пісні виокремлюються «Мелодії українських народних дум», «Народна музика Галичини» із аналізом мелодики, ритміки, жанрової специфіки Ф. Колесси. Праці з теорії народної пісні, проблем інтонації та виконавства К. Квітки. Дослідження пісенної форми, інтонаційної природи української музики С. Людкевича.

Класичні праці з етномузикології та фольклористики С. Грици «Українська народна пісня в контексті культури» і дослідження про семантику фольклору. Жанрова система української пісні, обрядового фольклору розглядається у роботах Л. Должанської, І. Клименко. У працях В. Осадчої українська народна пісня розглядається як система символів та образів, що акумулює культурні й світоглядні смисли народу.

Дослідники кафедри музичної мистецтва НАКККіМ розробляють різні напрями вокального мистецтва (І. Вежневель, В. Падалко, О. Сапожнік), тематику пісенних жанрів (О. Зосім, С. Садовенко) тощо.

Щодо вивчення кодів культури, то авторська монографія «Коди культури і “подвійне кодування” в мистецтві» містить інформацію щодо цієї проблематики [1].

Мета статті полягає у вивченні специфіки кодів культури і мистецьких кодів на прикладі жанру пісні.

Виклад основного матеріалу. Жанри пісень прийнято класифікувати за походженням, функцією, змістом і виконавською формою. Власно, така інформація є загальноприйнятною і несе певне навантаження, що відповідає кодам культури як носіям відомої інформації. Так, народні пісні, приміром, обрядові (весільні, поховальні) Народні обрядові пісні (весільні, поховальні) поєднують коди культури і музичні коди через свою функцію, зміст і спосіб звучання. З кодами культури їх єднає закріплена обрядова функція: перехідні етапи життя – весільні – це шлюб, поховальні – смерть. Є й певна символіка, що супроводжує кодову, а саме: весілля поєднує людей, сприяє продовженню роду. Звичайно, що похорон – це прощання, перехід в інший світ. Всі пісні виконуються колективно, що виявляє зв'язок із традицією та ритуалом. Музичні коди втілені через засоби музичної виразності: особливим типом мелодики (протяжна, речитативна, плач, голосіння). Крім того, можна відмітити ладову специфіку – мінорність, модальність. Щодо ритму, то тут виявляються закономірності повторів і формул. Серед виконавських особливостей привалює хоровий спів, хоча може бути й одноголосся у наспівах, що схожі на плач або голосіння.

Таким чином, код культури відповідає функціональності пісні, а мистецький, зокрема музичний код збігається із передачею цієї функціональності. Тобто, код культури містить інформацію про призначення пісні, а музичний код є інформацією в засобах виразності (мелодія, ритм, гармонія, тембр, темп, спосіб виконання). Так, календарно-обрядові (колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, купальські, жнивварські) є носіями кодів культури, оскільки акумулюють колективний досвід, традиції й цінності народу відповідно календарній специфіці, а музичні коди забезпечують їхню трансляцію засобами музичної виразності.

Після розгляду загальних культурних та музичних кодів пісні їхнє конкретне втілення можна простежити на прикладі колиської «Ой ходить сон коло вікон» у виконанні Квітки Цісик [3]. Пісня звучить в ансамблі спочатку із гітарним супроводом, а потім у

супроводі оркестру. У першому куплеті голос співачки веде основну мелодію, що підкреслюється діалогом із гітарою, де ритмічні фігури супроводу органічно відповідають природному ритму колискової, передаючи відчуття спокою та плавності. Закінчення куплету відзначається мелодійним повторенням голосом без тексту, що є характерною ознакою колискових і підсилює їхню заспокійливу функцію.

У другому куплеті оркестровий супровід стає більш розгорнутим, додаючи гармонійної глибини, водночас зберігаючи оповідальний характер і ритмічну легкість. М'який тембр голосу співачки гармонійно поєднується з нижнім супроводом, підкреслюючи мелодійну виразність і спокійний, колисковий ритм. Як і після першого куплету, після другого звучить мелодійне повторення голосом, підкреслюючи циклічну структуру композиції.

Після третього куплету оркестровий супровід завершальної частини розгортає мелодійний малюнок, зберігаючи плавність і м'якість, що характерно для жанру колискової, де ритм і мелодія посилюючи відчуття поступового занурення у сон.

Сам жанр колискової є прикладом музичного коду культури. Колискова передає культурний смисл колискової як засобу обережної передачі емоцій, наративу та музичної традиції від покоління до покоління. У колисковій «Ой, ходить сон коло вікон» поєднуються традиційні мелодійні й ритмічні структури, характерні для українського фольклору. Тобто, засоби музичної виразності відносимо до кодів мистецьких. До них відноситься й авторська інтерпретація К. Цісик. Мелодія, повторення голосом без тексту та ритмічна організація супроводу формують заспокійливий і циклічний образ, Таким чином, музична структура колискової реалізує функцію розваги чи заспокоєння дитини, водночас є носієм культурного коду, який репрезентує національну музичну спадщину та передає її в сучасному виконанні.

Після аналізу колискової «Ой ходить сон коло вікон» можна простежити, як спільні коди культури проявляються у жартівливій пісні «Ой на горі два дубки». Якщо колискова заспокоює, жартівлива пісня передає атмосферу, свята, гри. Музичні коди в цих жанрах відрізняються досить кардинально: мелодія колискової протяжна – у жартівливій імпульсивна, переривчаста; у темпі повільному колискова – швидкому жартівлива, з ритмом рівномірним колискова – змінним, нестійким жартівлива тощо. Але спільним елементом є

повтори: у колисковій вони спрямовані на заспокоєння слухача, у жартівливій – підкреслюють гумор і акцентують увагу на деталях.

Жартівлива народна пісня «Ой на горі два дубки» містить образи дівчини та хлопця [4]. Поетичний символ дубу невіддільний від теми життя та кодів людського довголіття, цілісності, здоров'я. Виступаючи в цій пісні як психологічний паралелізм, символіка дубів виконує асоціативно-ланцюгову функцію, коли в пісні поєднуються образи людини і природи, а також асоціативний натяк на зв'язки, які дають змогу двом дубам стояти на горі проти вітру. Жартівлива народна пісня «Ой на горі два дубки» у виконанні Раїси Кириченко вирізняється передачею простої мелодії, що легко запам'ятовується та активним використанням повторів, які додають жартівливого характеру. Ритмічні і мелодійні повтори підкреслюють гумористичний характер твору, сприяють його народній впізнаваності та ефективно передають емоційний і сюжетний зміст пісні.

Два дуби зібралися в купу, щоб протистояти вітру, а асоціативний ланцюжок посиляє нашу думку далі: так і люди повинні зібратися в пари, щоб протистояти викликам долі. Отже, пісня жартівлива, але має глибокий зміст. Перші два рядки пісні повторюються двічі, що передає додаткове психологічне навантаження. Перші два вірші є картинами природи, на які проектується людські стосунки у наступних віршах. Хлопець каже, що він єдиний син у батька, дівчина – єдина дочка у матері. Одразу складається враження несподіваного переходу від однієї теми до іншої, але коли заглиблюєшся у зміст перших двох віршів, відчуваєш між ними органічний тематичний зв'язок.

Приклади колискової і жартівливої близькі до народної творчості, не дивлячись на традиції сучасного виконавства. Зовсім інша пісня Андрія Хливінюка і Джамали «Злива» [6]. Хоча при більш детальному аналізі виявляється спільне із народною творчістю. Пісня «Злива» побудована на яскравих інтонаційних кодах, що беруть свій початок із архаїчних музичних та фольклорних практик, зокрема традиції повторів у народних піснях і заклинаннях природи. Основним інтонаційним кодом є повтор ключової фрази «Лий, зливо, лий», що функціонує як ритмічний і мелодійний рефрен, підкреслюючи циклічність явищ природи та емоційний стан співака. Цей повтор носить ритмічний та семантичний характер. Він синхронізує слухача з ритмом

дощу і передає ефект заспокійливого, водночас магічного закликання, подібно до стародавніх ритуальних формул у фольклорі.

Мелодія куплетів будується на обмеженому тональному матеріалі з невеликими коливаннями, що повторюються і варіюються, схожі на архаїчний інтонаційний малюнок, властивий народним пісням. Такі повтори підкреслюють ритм природного явища (дощу), одночасно структурно організовують композицію пісні. У висхідних і низхідних мелодійних лініях відчувається рух води та емоційного очищення, віддзеркалюючи тематичну семантику тексту: від оновлення, очищення до оновлення соціальних та особистих відносин.

Ритмічна організація також пов'язана з інтонаційними кодами: повтори «Лий, лий...» і «Злива, лий...» мають ритмічний акцент, що збігається з природним тактом дощу, відповідаючи ефекту інтерактивності між музикою та текстом. Виникає своєрідний діалог голосу та ритму, де голос підкреслює мелодійні контури, а ритм повторів задає структуру та оповідальний імпульс, нагадуючи народні закличні чи обрядові пісні.

Таким чином, пісня «Злива» є прикладом того, як сучасна популярна музика інтегрує архаїчні інтонаційні коди та ритмічні повтори у новому контексті, включаючи культурний і музичний код до передачі емоційного стану, структурно організуючи та семантично передаючи зміст твору. Вона демонструє, що повтори, архаїчні мелодійні контури і ритмічні акценти можуть бути ефективними засобами формування сучасного музичного коду з глибоким культурним і символічним змістом.

Пісня у виконанні Тіни Кароль «Троянди» (музика: Т. Кароль, А. Попова, текст: А. Безкровного) [2], належить до ліричного жанру та репрезентує сучасну авторську інтерпретацію традиційної теми кохання. Код культури виявляється через інтимну лірику, зосереджену на внутрішньому переживанні, мовчазному співіснуванні двох людей, близькості без слів. Уже в першому куплеті домінує мотив стриманих емоцій і прийняття почуття як даності: мовчання, погляд, подих стають знаками глибокого емоційного зв'язку.

Вступ пісні звучить у супроводі акустичної гітари, яка надалі залишається основою акомпанементу, формуючи камерний і довірливий характер звучання. Текст першого куплету («Просто промовчи... Просто подивись... Я поруч... Я скрізь...») формує атмосферу камерності й довіри, де кохання постає не як драматичний конфлікт, а як стан

внутрішньої присутності. Така семантика пов'язує твір із ширшим культурним кодом української ліричної пісні, у якій важливу роль відіграє недомовленість і емоційна зосередженість.

Музичні коди пісні представлені розспівною, плавною мелодією, поступовим розвитком музичної фактури та гармонічною ясністю. Ритмічна організація є рівномірною, без різких контрастів, що підкреслює спокійний, зосереджений характер висловлювання. Повтори мелодичних і текстових інтонацій виконують функцію емоційного закріплення образу, посилюючи відчуття ніжності та внутрішньої стабільності почуття.

Якщо куплет у пісні виконує розповідну функцію, то приспів вирізняється значно вищим рівнем емоційної напруги, що безпосередньо відображено в мелодичному розвитку. У куплеті домінують низхідні інтонації, які передають відчуття внутрішньої зосередженості та стриманості висловлювання. Натомість у перших двох фразах приспіву переважають висхідні інтонації. Вони посилюють експресивність і підкреслюють кульмінаційний характер цього розділу. Третя й четверта фрази приспіву мелодійно перегукуються з інтонаційним матеріалом куплету, забезпечуючи цілісність музичної форми та логічний зв'язок між розповідною і емоційно-узагальнюючою частинами твору.

Другий куплет є наступною фазою емоційного розвитку твору, поглиблює психологічний стан ліричної героїні. Текст другого куплету («В колі ліхтаря... В келиху вина бринить моїх гріхів сльоза...») підсилює атмосферу інтимності, внутрішнього напруження та саморефлексії. У другому куплеті до акустичної гітари долучається струнний оркестр і перкусія, що збагачує темброву палітру та посилює емоційну напругу без порушення загальної ліричної інтонації. Гармонічна мова пісні є традиційною і прозорою, вибудованою від тоніки до домінанти та зворотному русі, що сприяє чіткому сприйняттю музичної драматургії.

Отже, у пісні «Троянди» поєднання коду культури (тема кохання, інтимність, мовчазна близькість) та музичних кодів (плавна мелодика, повторність, стримана динаміка) формує цілісний художній образ, у якому сучасна естрадна пісня продовжує традиції української ліричної пісенності.

Пісня-романс Олександра Пономарьова & DZIDZIO «Пазли» належить до ліричного

жанру та вирізняється розспівною, емоційно насиченою мелодикою [5]. У короткому інструментальному вступі провідна мелодична лінія звучить у віолончелі в супроводі фортепіано, створюючи атмосферу інтимності й зосередженого ліричного настрою. Вступ голосу відбувається з широкого октавного стрибка на першому слові, що надає музичному висловлюванню особливої емоційної напруги; надалі цей інтервальний стрибок поступово заповнюється низхідним поступеним рухом, символізуючи внутрішнє розгортання почуття.

Чуттєва, камерна лірика вокальної партії органічно поєднується з тембровою м'якістю віолончелі та стриманим фортепіанним супроводом. У процесі музичного розвитку фактура поступово ускладнюється, акомпанемент набуває більш насиченого характеру (додаються скрипка, альт), що сприяє динамічному наростанню й підведенню до кульмінації. На повторі останньої фрази куплету до основного голосу приєднується другий виконавець, унаслідок чого виникає вокальний дует, який художньо підкреслює ідею єдності та взаємодоповнення почуттів.

Другий куплет розпочинає другий виконавець, що вносить новий тембровий і психологічний відтінок у розвиток образу. У супроводі витончено звучить пічкато віолончелі, яке передає відчуття внутрішнього напруження та стриманої емоційної пульсації. Останній рядок куплету знову виконується дуєтом, підкреслюючи ідею єдності двох ліричних суб'єктів. Після другого куплету звучить інструментальний програш, який виконує важливу драматургічну функцію, він акумулює й оформлює наростаючу емоційну напругу.

У третьому куплеті поетичний текст розподіляється між двома виконавцями, внаслідок чого виникає своєрідний вокальний діалог. Така форма викладу посилює відчуття внутрішнього взаєморозуміння й духовної спорідненості героїв. Водночас завершальна фраза, як і в попередніх куплетах, звучить у дуєтному виконанні, символізуючи нерозривну єдність почуттів. Після цього настає ще більш насичений та натхненний інструментальний програш, який узагальнює емоційний розвиток твору та готує слухача до його кульмінаційного завершення.

Поетичний текст вибудований на системі риторичних запитань, що акцентують глибину внутрішніх переживань ліричного героя. Кодовий образ кохання втілює ідею цілісності долі, думок, почуттів. У фіналі пісні

закріплюється думка про кохання як почуття, яке здатне подолати будь-які межі й роз'єднання. Важлива єдність музичної драматургії та поетичного змісту. Вони формують цілісний художній образ, у якому тема кохання набуває значення абсолютної духовної цінності.

Пісня належить до ліричного жанру та вирізняється розспівною, емоційно насиченою мелодикою. Код культури проявляється через лірику, романтичний характер твору та домінуючу тему кохання, що відображає загальнолюдські та національні цінності. Музичні коди включають розспівну мелодію, поступовий розвиток фактури, гармонічну ясність – від тоніки до доміанти у наростанні і зворотньо – у спадах, а також ритмічну будову: вступ зі слабкої долі, далі поєднання чверті з крапкою і восьмої, що передає тремтіння й розгортання напруги.

Наукова новизна роботи полягає у вивченні специфіки кодів культури і музичних кодів на прикладі пісенного жанру. Код культури визначений як інформація, що міститься у загальновідомих і загальноприйнятих жанрах пісні. Музичний код є різновидом мистецького коду із набором засобів музичної виразності, що розкриває зміст пісні.

Висновки. Календарно-обрядові пісні презентовані як первинний код культури через ритуал, циклічність часу, колективність. Музичні коди у цих піснях мають стійку формульність, повтори, модальність. У колісковій «Ой ходить сон коло вікон» (К. Цірик) культурний код жанру індивідуалізується, музичні коди спрямовані на передачу тиші й плавності. Жартівлива пісня «Ой на горі два дубки» (Р. Кириченко) продовжують традицію розкриття обрядових кодів з музичною специфікою руху, гри, повтору з гумористичною функцією.

Сучасні пісні («Злива», «Троянди», «Пазли») дозволяють розкрити особливості кодів культури, але із трансформацією в масову культуру. Архетипи кохання, єдності, переживання розкриваються новими музичними кодами (аранжування, ритм, тембр). Розглянуті твори, попри жанрову, стилістичну та часову відмінність, демонструють спільний механізм функціонування пісні як коду культури, в якому стали смисли (обряд, любов, єдність, переживання) передаються через змінні музичні коди, адаптовані до конкретного історичного й художнього контексту.

Література

References

1. Афоніна О. Коды культури і «подвійне кодування» в мистецтві: монографія. НАКККіМ, 2017. 314 с.

2. Кароль Т. Троянди. URL: Nhjzylb. https://www.youtube.com/watch?v=n-0Owil1hMU&list=RDn-0Owil1hMU&start_radio=1

3. Квітка Цісик. Ой ходить сон коло вікон. URL: https://www.youtube.com/watch?v=xg7T0QT8ZMs&list=RDxg7T0QT8ZMs&start_radio=1

4. Кириченко Р. Ой на горі два дубки. URL: https://www.youtube.com/watch?v=014ePg2RoNM&list=RD014ePg2RoNM&start_radio=1

5. Пономарьов О. & DZIDZIO. Пазли URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LOGZJPTz9dU&list=RDn-0Owil1hMU&index=2>

6. Хливнюк А. Джамала. Злива URL: https://www.youtube.com/watch?v=KeJXawboU9k&list=RDKeJXawboU9k&start_radio=1

1. Afonina, O. (2017). Cultural Codes and “Double Coding” in Art. National Academy of Culture and Arts Management [in Ukrainian].

2. Karol, T. (n.d.). Troiandy (Roses). https://www.youtube.com/watch?v=n-0Owil1hMU&list=RDn-0Owil1hMU&start_radio=1 [in Ukrainian].

3. Kvitka Cisyk. (n.d.). Oi khodyt son kolo vikon. https://www.youtube.com/watch?v=xg7T0QT8ZMs&list=RDxg7T0QT8ZMs&start_radio=1 [in Ukrainian].

4. Kyrychenko, R. (n.d.). Oi na hori dva dubky. https://www.youtube.com/watch?v=014ePg2RoNM&list=RD014ePg2RoNM&start_radio=1 [in Ukrainian].

5. Ponomaryov, O. & DZIDZIO. (n.d.). Pazly. <https://www.youtube.com/watch?v=LOGZJPTz9dU&list=RDn-0Owil1hMU&index=2> [in Ukrainian].

6. Khlyvniuk, A. & Jamala. (n.d.). Zlyva. https://www.youtube.com/watch?v=KeJXawboU9k&list=RDKeJXawboU9k&start_radio=1 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 09.01.2026
Отримано після доопрацювання 12.02.2026
Прийнято до друку 20.02.2026
Опубліковано 31.03.2026*